

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חמדת ימים HEMDAT YAMIM

סוכות תשע"ה

פרשת שבוע

בין תיקון חברתי לענני כבוד, סוכה וחפה

הרב יוסף כרמל, ראש כולל "ארץ חמדה"

בדברינו **ליום הכיפורים האחרון** עסקנו בדברי המשנה במסכת תענית:

"אמר רבן שמעון בן גמליאל לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין שלא לבייש את מי שאין לו" (פ"ד מ"ח).

הצענו שגם בני ירושלים היו יוצאים ביום הכיפורים "בכלי לבן שאולין כדי שלא לבייש את מי שאין לו".

משמעותו של צעד זה בימי המקדש, הייתה עיסוק בתחום החברתי ותיקונים בתחום של "בין אדם לחברו". צעד זה בא להבטיח שהכהן הגדול, שגם הוא לבש בגדי לבן באותו יום, יצליח לכפר על נפשות כל בני ישראל, שהרי כפרה מלאה על כל החטאים תלויה בתיקון העברות של "בין אדם לחברו".

הצעתנו מסבירה מדוע המשנה ממשיכה בלשון זכר למרות שהיא לכאורה עוסקת בבנות ירושלים. בדברינו היום נמשיך לברר את דברי המשנה, בהקשר של הבנת מהותו ומשמעותו של חג הסוכות.

המשנה ממשיכה ומלמדת:

"ובנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים ומה היו אומרות? בחור שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך, אל תתן עיניך בנוי, תן עיניך במשפחה (משלי ל"א) שקר החן והבל היופי אשה יראת ד' היא תתהלל, ואומר תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה, וכן הוא אומר (שיר ג') צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת לבו, ביום חתונתו זו מתן תורה וביום שמחת לבו זה בנין בית המקדש, שיבנה במהרה בימינו אמר".

גם החלק הזה במשנה פותח בלשון נקבה: "ומה היו אומרות" וממשיך בלשון זכר "וכן הוא אומר". לשיטתנו נטען כי הסיפא של המשנה חוזרת אל יום הכיפורים ואל המשכו בחג הסוכות.

נסביר את הרעיון. ביום הכיפורים אנו "שמים בצד" את הצרכים הגשמיים שלנו: אכילה שתיה סיכה וכו', ומתקנים תיקונים חברתיים תחת הכותרת של "שלא לבייש את מי שאין לו". מכאן, אנו ממשיכים לסוכות בו אנו עוזבים צורך בסיסי אחר ולא פחות יסודי - "קורת גג יציבה ובטוחה", ויוצאים אל הסוכה. כל זה במטרה לזכות בסליחה וכפרה, שמשמעותה האפשרות להשכנת שכינה.

הפן של "פי כְּעֵינֵי אֲרָאָה עַל הַפְּתָח" (ויקרא ט"ז ב), שבא לידי ביטוי בעבודת הכהן הגדול, שנכנס לפני ולפנים ביום הכיפורים, מקבל משמעות הרבה יותר רחבה, הנוגעת לכל יהודי ויהודי, היושב בכל מקום ובכל שנה "בצל השכינה" בסוכתו. אחדותו של כלל הציבור הבאה לידי ביטוי דווקא בחג הסוכות (ארבעת המינים, סוכה אחת לכל ישראל ועוד) מאפשרת את השכנת השכינה גם במקדש כל השנה. זו גם האחדות שבאה לידי ביטוי בזמן מתן תורה "כאיש אחד בלב אחד".

ההליך הפרטי המקביל לזה, הוא ענין בניין הבית הפרטי והעמדת החופה. בזה אנו עוסקים בטי"ו באב. ביום זה הבנות לובשות לבן ומכריזות שחתונה אין פירושה עיסוק בצרכים גופניים וחומריים, אלא נסיון לבנות מערכת המבוססת על "יראת ד'". לא מדובר בבניית בית חומרי אלא בבניית משכן להשכנת שכינה - "זכו שכינה ביניהם".

אכן, לא היו ימים טובים לישראל כשני ימים אלה, שבהם אנו רוצים לזכות שוב בענני הכבוד. ענני הכבוד שהיו מעל האהל של אברהם ושרה ואח"כ אצל צאצאיהם, ענני הכבוד שירדו על הר סיני בזמן קבלת התורה, ענני הכבוד שירדו על בית המקדש שבנה שלמה המלך, הענן של הכהן הגדול שפועל בזכות התיקון החברתי וענני הכבוד שהסוכה מסמלת. ביום שמחת לבו של כל זוג, אנו מאחלים להם שענני כבוד אלה ילוו אותם בכל אשר יפנו.

הבה נתפלל כי נזכה להתקיימות נבואתו של הנביא ישעיהו:

"וּבָרָא יְקִיָּק עַל כָּל מְכוֹן הָרַר צִיּוֹן וְעַל מִקְרָאָהּ עֲנַן יוֹמָם וְעֲשָׂן וְנִגְהָ אֵשׁ לְהִקָּה לְיִלָּה
פִּי עַל כָּל כְּבוֹד חֲפָה" (ד' ה)
במהרה בימנו אמן.

<p>לע"נ רבי יעקב בן אברהם ועיישה וחנה בת יעיש ושמחה סבג ז"ל</p>	<p>לע"נ ר' מאיר בן יחזקאל שרגא ברכפלד ז"ל</p>	<p>לע"נ מרת סוזי (שרה) ונגרובסקי ע"ה נלב"ע י' בתמוז תשע"ד</p>	<p>לע"נ הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן ז"ל נלב"ע כ"א באדר א' תשע"ד</p>	<p>לע"נ הרב אשר וסרטיל ז"ל נלב"ע ט' בכסלו תשס"ט</p>
--	---	---	--	--

לע"נ מר **שמואל שמש ז"ל**, חבר הנהלת 'ארץ חמדה', נלב"ע י"ז בסיוון תשע"ד

Eretz Hemdah
2 Bruriya St. POB 8178 Jerusalem 91080
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

ארץ חמדה, ע"ר
רח' ברוריה 2 ת.ד. 8178 ירושלים 91080
טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

www.erezhemdah.org info@erezhemdah.org

ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

חמדת החינוך

הרב יוני לביא, מנהל מוקד "חברים מקשיבים" לנוער (מל: 54-5000-1599 בכל ערב, ובאחר: makshivim.org.il)
ופעיל ב'לב אבות' - קו יעוץ להורי מתבגרים (מל: 02-9973232 ובאינטרנט levavot.org.il)

שלוש הארות בצל הסוכה

יותר גבוה מתפילת נעילה

אם עד היום חשבתם שהטופ הרוחני שאפשר להגיע אליו זו תפילה נעילה – קבלו תיקון. אם הייתם בטוחים שלעמוד כמו מלאכים טהורים ולזעוק "ה' הוא הא-לוהים" זו פסגת השאיפות – הנה הפתעה. יש משהו גבוה עוד יותר. **סוכות!** תודו שבמבט ראשון זה נראה מוזר. עצים, מסמרים, סדינים, ענפי דקל – מה רוחני פה בכלל?! איפה אלוקים מתקשר לכל העסק הזה?! ובכל זאת, זו החוליה האחרונה והגבוהה ביותר בשרשרת החגים שפותחת לנו את השנה. יום כיפור, עם כל גדלותו, הוא רק **שלב מעבר**. חלק הכרחי בתהליך תיקון והיטהרות, אך אי אפשר לעצור בו. המגמה הסופית היא **לחזור אל החיים**. לשוב אל הטבע והעולם, ועם כל האנרגיות האדירות שצברנו להתחבר מחדש לחיים ולרומם אותם. נאמר זאת כך - **אחרי יום הכיפורים חייב לבוא סוכות, וסוכות יכול לבוא רק אחרי יום הכיפורים**. למה? כי ימי התשובה אינם צורת חיים טבעית ובריאה של אדם. אלו ימים של מיעוט כוחות. התכנסות, חשבון נפש, צער. יש להם תפקיד חשוב בהחזרת האיזון שאבד בגלל החטא, אך הם אינם המטרה. התכלית היא דווקא חג הסוכות בו האדם חוזר אל העולם ומתחבר אל הטבע עם כל עוצמות החיים. זהו האידיאל היהודי, שלא דוגל בהתנזרות ופרישה מן העולם (כמו בתפיסה הנוצרית), אלא בלהעלות ולקדש אותו. אומנם, חיבור עמוק אל החיים יכול לבוא רק אחרי זמן של היטהרות כמו יום כיפור, בהם האדם שב אל מקורו ומתחבר אל בוראו. רק אחרי זה אפשר לצאת אל הטבע מבלי לחשוש לשקיעה, התמכרות והסתאבות. לעשות יום אחד בשנה יום כיפור וילעצור את העולם לרגע, זו חוכמה קטנה. לצאת אל הטבע ולבנות בתוכו בית שהשכינה תהיה שרויה בו 365 ימים בשנה, זהו האתגר האמיתי.

בית חדש

הסוכה הצנועה מלמדת אותנו כמה כללי זהב שינחו אותנו במפגש המחודש עם החיים. ראשית, צריך להעמיד מחיצות. אי אפשר להיות פתוח ומחובר לכל דבר המתרחש בעולם. יש דברים רעים שצריך להישמר מהם. האדם צריך למצוא את המקום שלו ולהקיף מחיצות סביבו. אומנם, הסגירה אינה הרמטית. להלכה מספיק "שתיים כהלכתן ושלישית אפילו טפח", כדי לסמן את הגבול בין הפנים לחוץ ולהחליט מה לברור ולקחת ומה לדחות ולהותיר בחוץ. אין צורך במחיצות מברזל אך לפחות שיוכלו לעמוד ברוח מצויה. שיאפשר לשמור על עמדה עצמית, ולא להתכופף בפני כל רוח רעה. הסוכה נעשית מחומרים פשוטים, טבעיים וזולים. ללמדנו שהאושר והאהבה ישפנו בביתנו בלא תלות במספר החדרים שיכיל ובאיזור והפאר שישדרו בו. הם ינבעו בעיקר מן **התוכן והרוח שאנחנו ניצוק לתוכו**. זו הסיבה שגם חשוב להשאיר חרכים בסך מבעדם נוכל לראות את הכוכבים. אם לא נהיה מחוברים לשמים ולאור העליון המנחה אותנו, נהיה מנותקים, ארציים ויבשים. הבית הזה חייב להיות 'עראי'. להיות מסוגל כל הזמן להשתנות, להתפתח ולהשתכלל. לא להינעל על צורה אחת ולהתקבע לנצח. צילתה גם צריכה להיות 'מרובה מחמתה'. כדי שזכור תמיד, שמעבר למה שגלוי לעיניים, שניכר באור החמה, יש עוד מרחבי חיים עצומים, שנמצאים בצל, בסתר. תפקידנו הוא לחשוף אותם. צעד אחר צעד, בסבלנות, מתוך אמונה באורות הגדולים שעוד עתידים להתגלות.

ואם לא בא לי לשמוח?!

סוכות קרוי בתורה "זמן שמחתנו", כינוי שעל פניו נראה בעייתי מאוד. אפשר להבין שמצווים על אדם לעשות מעשה. להניח תפילין, לאכול מצה או ליטול ארבעה מינים. אבל מה שייך לצוות אדם 'לשמוח?! ואם אני לא שמח? ואם לא בא לי? ואם רע לי בחיים? האם יש איזה כפתור שלוחצים עליו ופתאום אתה נהיה שמח?! אני יכול לעטות על פניי חיוך מלאכותי, אבל איך אפשר להגיד לי לשמוח?! זה הרי לא בידים שלי בכלל! מתברר שאצל התורה זו שיטה. בכל מיני מקומות היא לא רק אומרת לנו מה לעשות אלא גם מה להרגיש ("ואהבת את ה' אלוךך", "מקדשי תיראו" ועוד). האם יש לאדם יכולת לשלוט על ההרגשות שלו?! כל זה מוביל למסקנה הבלתי נמנעת שהשאלה שלנו היא בעצמה התשובה. כן! אפשר לצוות על האדם להרגיש. איך? כלל בסיסי בנפש האדם קובע **שכל הרגשה היא תולדה של מחשבה**. ומחשבה היא בהחלט בשליטתנו. צורת הסתכלות, דרך ההתבוננות שלנו על דברים מולידה את הרגשות שיתעוררו בקרבנו. על אותו מאורע אפשר להסתכל בצורות שונות. באופן אחד יתעוררו באדם רגשות חיוביים של שמחה, התלהבות ומוטיבציה. ובאופן שני – חשש, תסכול ופחד. חג הסוכות, הזמן בו אנו יוצאים אל החיים, מזמין אותנו לסגל לעצמנו את כל ההסתכלויות שעשויות לעורר בנו שמחה (מבט של אמונה וביטחון בה', עין טובה, ראיית חצי הכוס המלאה) ולהשתחרר מאלו שגורמות לי את ההפך (מגיע לי, אני כאן כדי לקבל, הכול אישי נגדי, התמקדות בבעיות, ניפוח כל עכבר להר).

בונים סוכה – בונים חיים

האם אחרי השיא של יום כיפור והפסגות של 'כל נדרי' ו'נעילה' יש עוד לאן להתקדם? האם אחרי ימי ההתעוררות וההתחדשות הנשגבים של אלול ועשרת ימי תשובה – יש עוד שלבים נוספים בסולם? מתברר שלא רק שהתשובה לכך חיובית, אלא שכל התהליך שעברנו בארבעים הימים האחרונים הוא רק **האמצעי** כדי להגיע על ידו ל**מטרה** האמיתית - **חג הסוכות!** כך, החג הזה עם הקרשים החומים, ענפי הסכך הירוקים והסדינים שפעם היו לבנים. דווקא הוא פיסגת השאיפות שלנו כיהודים מאמינים. כי תהליך התיקון וההיטהרות הוא הכרחי, כמובן, אך היעד הוא **החזרה אל החיים ואל העולם כדי לקדש ולהעלות אותם**. לצאת אל הטבע ולבנות בו בית שהשכינה תהיה שרויה בו. זה האתגר האמיתי! והסוכה הקטנה והצנועה מלמדת אותנו כמה **כללי זהב** כיצד לבצע בהצלחה את המשימה המורכבת הזו.

מחיצות

במפגש עם החיים והעולם חייבים להעמיד מחיצות. הפתיחות היא ערך חשוב, אבל כדי שלא תהפוך לחרב פיפיות ותשטוף ללא אבחנה בזרם עכור, היא חייבת להיות מוגבלת ומכוונת למינון הנכון. יש הרבה ניצוצות מאירים בעולמו של הקב"ה שיהיה חבל אם לא נלקט ונצרך לסוכתנו, ויש דברים רעים ושליליים שמחובתנו להישמר מהם. כמה הורים משקיעים כדי לשמור על הילדים מדברים שיפגעו בהם פיזית ויפגעו בגופם. האם הם משקיעים עשירית מהאנרגיות האלו כדי להגן עליהם מדברים שיזיקו להם נפשית או רוחנית? (הורים אחראיים לא יתנו לילד עד גיל 9 לחצות כביש לבד. האם יכול להיות שהם יתנו לו סמארטפון?!...!). בחג הסוכות האדם נקרא למצוא את המקום שלו ולהקיף אותו במחיצות. אומנם, הסגירה איננה הרמטית. להלכה מספיק "שתיים כהלכתך ושלישית אפילו טפח", כדי לסמן את הגבול בין הפנים לחוץ ולהחליט מה לברור ולקחת ומה לדחות ולהותיר בחוץ. אין צורך במחיצות מברזל אך לפחות שיוכלו לעמוד ברוח מצויה. שיאפשרו לשמור על עמדה עצמית, ולא להתכופף בפני כל רוח רעה.

האושר והעושר

הסוכה נעשית מחומרים פשוטים, טבעיים וזולים. ענפים, קרשים, בד. לא צריך לקחת משכנתא כדי לקיים את המצווה כהלכתה. והמסר חד, ברור ורלוונטי מתמיד: מידת האושר והאהבה שישכנו בבית אינה תלויה במספר החדרים שיכיל, באיבוד המרהיב ובסטייל העדכני שישדרו בו. הם ינבעו בעיקר מן ה**תוכן והרוח שאנחנו ניצוק לתוכו**. העולם המודרני שבוי במירוץ למיליון, ובטירוף החושים של שדרוג המכונית/הסלון/הסלולארי כל כמה שנים, שלא לומר חודשים, נקרא לעצור לרגע את השגעון, לנשום את ריח הטבע הפשוט, הטהור והמתוק, ולגלות מחדש את היחס הנכון בין האושר והעושר.

לראות את הכוכבים

בין ענפי הסכך אנו משאירים חרכים מבעדם נוכל לראות את הכוכבים. כי אם לא נהיה קשורים לשמים ומחויבים ליושב במרומים שמנחה אותנו מלמעלה, נהיה ארציים, יבשים ומנותקים. בשיגרת היומיום הלוחצת והמהירה, חייבים למצוא את המרחבים בהם נוכל לקחת **פסק זמן** חיוני כדי לנשום אוויר. זמנים בהם יתאפשר לנו להטעין מצברים ולהתמלא מבחינה רוחנית, כדי שלא נאבד את הכיוון שלנו בתוך העולם המבלבל הזה. השבת, החגים וזמני תפילה ולימוד יומיים הם חלונות הזדמנות כאלו. מעבר לזה כל אדם צריך למצוא את נקודות החיבור האישיות שלו, שיאפשרו להשתיק את הסלולארי ואת כל הרעשים החיצוניים ולהאזין בקשב לקולות הפנימיים.

דירת עראי

הסוכה איננה בית של קבע, יצוק מבטון וברזל, ששום רוח שבעולם לא תזיז אותו. היא מצטיינת בקלילות ובגמישות, ובדרכה המיוחדת מלמדת אותנו את סוד ה'**עראיות**'. את היכולת המופלאה להיות מסוגל כל הזמן להשתנות, להתפתח ולהשתכלל. לא להינעל על צורה אחת ולהתקבע בה לנצח. לא נדיר למצוא אנשים שכמו שהיו בבר מצווה יהיו בגיל עשרים וחמש וכך גם בגיל חמישים וחמש, מלבד תיקונים קוסמטיים ואופנתיים כאלה ואחרים. הם ישדרגו כל מיני חפצים או עזרים טכנולוגיים שברשותם, אבל האישיות עצמה תישאר מודל ישן ולא עדכני. הסוכה מלמדת אותנו שזקנה, יותר משהיא עניין של גיל, היא עניין של גישה לחיים. של דינאמיות, גמישות ורצון עז להתקדם.

יש דברים נסתרים

צילתה, כך מלמדים חז"ל, צריך להיות מרובה מחמתה. כדי שזכור תמיד, שמעבר למה שגלוי לעיניים, שניכר באור החמה - יש עוד מרחבי חיים עצומים, שנמצאים בצל, בסתר, מתחת לפני השטח. אם נאמין בקיומם ונחתור לגילויים יש סיכוי שגם נזכה להיפגש איתם. גילוי הנסתר הוא עיקרון שנוכח ללימוד תורה (אותה פרשת שבוע כל שנה מחדש). האם אנו מצליחים לחשוף כל שנה רובד נוסף ודברים שלא ראינו עד היום?!, למערכות יחסים עם אנשים (עד כמה אנחנו ממהרים לטפוט אנשים על פי הרושם הראשוני והחזות החיצונית?!), לזוגיות, חינוך ילדים, עבודת ה' ולמה לא.

איזו מתנה נפלאה להתחיל שנה חדשה בתוך סוכה. האם נזכה לקלוט את האורות הגדולים שהיא מביאה אלינו?

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן, יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה"

הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח וביור מקיפים במקורות. בין הנושאים הדנויים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון חוקי, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד.

זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראלי של מכון ארץ חמדה.

לרכישה

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ג)

Madrid, Spain

מדריד, ספרד

מר חשון תשנ"ג

יהודי מסורתי כשליח-ציבור ועלייתו לתורה

שאלה

לפני כחצי שנה נפתח במדריד בית כנסת בנוסף לבית הכנסת הקיים במדריד. בבית כנסת זה אין רב. ישנם אנשים אשר שומרים הדת כהלכתה ומנהלים את ענייני בית הכנסת הכולל: עליות לתורה, קריאת התורה, שליח ציבור, אזכרות וכל יתר הדברים שרב/שמש בבית כנסת עושים לצרכי הקהילה ובית הכנסת. האם אדם הלומד תורה, יודע הלכות, שומר שבת, אבל אין לו סמיכה לרבנות רשאי לומר למתפלל לא לשמש כחזן במקום, לא לתת לו עלייה לתורה וזאת מאחר ומתפלל זה הוא רק שומר מסורת? הערה: רוב מתפללי בית הכנסת הם אנשים מסורתיים, אבל אורתודוקסים. לכן יש חשש שכתוצאה מכך מרחיקים מתפללים אלה (גם מבחינה דתית) מבית כנסת זה ואז נאלצים מתפללים אלה לפנות לבית כנסת המרותק מבתיים מרחק רב ביותר ואולי אף להשתמש בתחבורה ציבורית או פרטית (לגרום לחילול שבת).

תשובה

אדם המאמין בה' ובתורתו, אך עובר עבירות לתאבון, ובכלל זה חילול שבת, יכול לעלות לתורה¹, ועל-ידי כך אולי יתקרב לקיום מצוות, וכדברי רמב"ם: "אין ראוי להרחיק מחללי שבתות ולמאוס אותם אלא מקרבם ומזרזם לעשות המצוות"². יש אומרים שמי שידוע, שהוא מחלל שבת בפרהסיא, יש לחוש שכופר במעשה בראשית ואין להעלותו לתורה, אלא אם כן אנו רואים שמעצמו בא להתפלל, שאז אין לחוש לכך ומותר להעלותו לתורה³. בעניין שליח-ציבור שמוציא אחרים ידי חובה, נפסקה הלכה שאין מעלים מי שהוא בעל עבירות⁴, ואפילו לא מי שעובר באקראי⁵, וכן אינו יכול להיות קורא בתורה⁶. אפשר להציע לאותם האנשים להיות חזנים באותם חלקי תפילה שאין מוציאים בהם את הרבים ידי חובה⁷, וגם אפשר לכבדם בכיבודים שונים בבית-הכנסת⁸. אין זה משנה, מי יאמר זאת לאותם האנשים, אם הרב או אדם אחר, ובלבד שהדבר יעשה בדרכי נועם ובעדינות רבה, כדי שלא לגרום למחלוקת ולקלקולים נוספים.

- ¹ "אגרות משה" (אוי"ח ח"ג סי' יב, או"ח ח"ב סי' נא), "יחווה דעת" (ח"ב סי' טז), "משיב מלחמה" לרב שי גורן (ח"ב סי' קז). ועיין בשו"ת "במראה הבזק" (ח"א שאלה ה' 2).
- ² סוף אגרת השמד.
- ³ "אגרות משה" (אוי"ח ח"ג סי' כב).
- ⁴ שו"ע או"ח סי' נג סעיף ד והגה שם סעיף ה, וכך פסק בשו"ת "מנחת יצחק" (ח"ג סי' כו אות ד) ובשו"ת "משיב מלחמה" (שם), אך הסתפק להתיר עפ"י דעת "חזון איש" (יו"ד סו"ס ב) להחשיבם לאנוסים ולתינוקות שנשבו; ועיין עוד בשו"ת "מלמד להועיל" (סי' כט) שיש מקומות שנהגו להקל בכך עפ"י גדולים, אך הוא עצמו פסק לאסור.
- ⁵ "פרי מגדים - משבצות זהב" (שם ג), וכן כתב ה"משנה ברורה" (שם ס"ק יד) בשם "אליה רבה", ועיין בשו"ת זכרון יהודה (סי' ו) שהחמיר אפ"י באבל.
- ⁶ כ"כ בשו"ת "משיב מלחמה" שם.
- ⁷ כגון פסוקי דזמרה וקבלת שבת.
- ⁸ "אגרות משה" שם.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

גם אני מאשר:
הרב שאול ישראלי

יצא לאור! שו"ת במראה הבזק, חלק שמיני.

תשובות לשאלות מרבני הגולה. התשובות מתמודדות עם המציאות בעולם מודרני מתפתח בדרך של "דרכיה דרכי נעם". הספרים עוסקים בארבעת חלקי "שלחן ערוך" תוך ניסיון לקחת בחשבון גם את החלק החמישי ההופך את התורה ל"תורת חיים".

